فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس
دوره ۱۲، شماره ۱، شماره پیاپی (۴۵)، بهار ۱۴۰۵، ص ۹۹ ـ ۷۵

مقاله پژوهشی

نقش شورای عالی دفاع در دفاع مقدس

سید امین حجازی[۱]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۲۰

چکیده:

با وجود نقش موثر و اساسی شورای عالی دفاع در دوران جنگ تحمیلی، متاسفانه این موضوع کمتر مورد بررسی و مطالعه پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است و غیر از یک کتاب، هیچ اثر پژوهشی مستقلی در قالب کتاب یا مقاله به این موضوع مهم در مطالعات دفاع مقدس نپرداخته است. از آنجا که تبیین ابعاد مختلف نقش شورای عالی دفاع در دوران جنگ تحمیلی، به عنوان موضوعی مهم و تاثیرگذار در بررسی فرآیند جنگ تحمیلی حائزاهمیت است؛ بنابراین ضروری است مطالعه دقیق و جامعی در این زمینه صورت پذیرد. تحقیق حاضر به دنبال پاسخ به این سوال است که نقش شورای عالی دفاع در دفاع مقدس چه بوده است؟ فرضیه تحقیق این است که شورای عالی دفاع از طریق تعیین سیاست دفاعی کشور، هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی، ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی و کشوری، تعیین سیاست تبلیغاتی جنگ، پیشنهاد انتصاب فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به امام خمینی(ره)، پشتیبانی تجهیزاتی و مالی جنگ، نقش بسیار موثر و اساسی در تصمیمات کلان و راهبردی دفاع مقدس داشته است. تحقیق بر مبنای نتایج، از نوع کاربردی است و داده‌ها از منابع معتبر به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش توصیفی تاریخی استفاده شده است.

واژگان اصلی: شورای عالی دفاع، دفاع مقدس، سیاست دفاعی، امام خمینی(ره)، آیت‌الله خامنه‌ای.

۱. دانش‌آموخته دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
aminhejazi30@gmail.com

مقدمه

دفاع مقدس مردم ایران در برابر تجاوز رژیم بعث عراق به خاک ایران کـه بـه طـور رسـمی در تاریخ ۱۳۵۹/٦/۳۱ آغاز شد، مصداقی از جهاد دفاعی در اسلام است که پس از هشت سـال جنـگ، با صدور قطعنامه ۵۹۸ و پـذیرش آن توسـط دو طـرف در تـاریخ ۱۳٦۷/٤/۲۹ پایـان یافـت. دفـاع مقدس به عنوان یکی از مهم‌ترین بخش‌های تاریخ انقلاب اسلامی با وجود آسیب‌های اجتمـاعی و اقتصادی برای ملت ایران، دارای آثار و پیامدهای مثبت فرهنگـی، اجتمـاعی و سیاسـی و همچنـین درس‌ها و تجارب ارزشمندی برای مردم و مسئولان نظام جمهوری اسلامی ایـران اسـت. تجـارب دوران دفاع مقدس برای مدیریت راهبردی و کلان کشور بسیار مهم تلقی می‌گردد و الگـویی بـرای مقاومت و دفاع در برابر دشمنان ملت ایران به شمار می‌رود.

امام خمینی(ره) با شروع جنگ تحمیلی و به منظور کنترل و مدیریت جنگ و هماهنگی هر چـه بیشتر نیروهای مسلح، در تاریخ ۲۰ مهر ۱۳۵۹، طی فرمانی «شورای عـالی دفـاع» را عهـده‌دار کلیـه امور جنگ کردند. بدین ترتیب، سیاست خارجی مربوط به دفاع، نظارت بر کلیه بیانیه‌ها و نوشـته‌ها و تبلیغات و مصاحبه‌ها در خصوص جنگ، و تصمیمات در اداره مناطق جنگی و نیروها به شـورای عالی دفاع واگذار شد. در واقـع بـا شـروع جنـگ، شـورای عـالی دفـاع دارای اختیـارات وسـیع و گسترده‌ای گردید و عملاً بار مسئولیت کلان دفـاعی کشـور را بـه عهـده گرفـت. از اهـم وظـایف شورای عالی دفاع می‌توان به موضـوعات ذیـل اشـاره کـرد: ۱- بررسـی تحـولات جنـگ، اوضـاع جبهه‌ها و اتخاذ تصمیمات لازم؛ ۲- بررسی پیشنهادهای صلح هیئت‌های اعزامی مجامع بین‌المللـی؛ ۳- تعیین فرماندهان نیروها و پیشنهاد به رهبری؛ ٤ - ایجاد هماهنگی بین سـپاه و ارتـش و تقسـیم مسئولیت‌ها؛ ۵- تهیه امکانات برای جبهه‌ها و پشتیبانی مالی، ارزی و تبلیغاتی جنگ.

با وجود نقش موثر شورای عالی دفاع در دوران جنگ تحمیلـی، متاسـفانه ایـن موضـوع کمتـر مورد توجه و مطالعه پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است و غیر از یک کتاب، هیچ اثر پژوهشـی مستقلی در قالب کتاب یا مقاله به این موضوع مهم در مطالعات دفاع مقدس نپرداخته است. از آنجـا که تبیین ابعاد مختلف نقش شورای عالی دفاع در دوران جنگ تحمیلی، به عنوان موضـوعی مهـم و تاثیرگذار در بررسی فرآیند جنگ تحمیلی حائزاهمیت است؛ بنابراین ضروری است مطالعه دقیـق و جامعی در این زمینه صورت پذیرد و نقش‌های عمده شورای عالی دفـاع در جنـگ تحمیلـی تبیـین شود. ضمن اینکه پژوهش‌های تکمیلی از نتایج و یافته‌های ایـن تحقیـق، بـه‌منظور مطالعـه و تبیـین

دقیق و جامع نقش شورای عالی دفاع در دفاع مقدس و ثبت رویدادها و موضوعات تاریخی که کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند، حائز اهمیت است.

بر این اساس، سوال مقاله این است که نقش شورای عالی دفاع در دفاع مقدس چه بوده است؟ فرضیه تحقیق این است که شورای عالی دفاع از طریق تعیین سیاست دفاعی کشور، هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی، ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی و کشوری، تعیین سیاست تبلیغاتی جنگ، پیشنهاد انتصاب فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به امام خمینی(ره)، پشتیبانی تجهیزاتی و مالی جنگ، نقش بسیار موثر و اساسی در تصمیمات کلان و راهبردی دفاع مقدس داشته است.

۱- مبانی مفهومی

دفاع مقدس

دفاع مقدس اصطلاحی است مرکب از دو واژه «دفاع» به معنای بازداشتن و مقابله کردن و «مقدس» که اشاره به ارزشی بودن و مشروع بودن آن است. این اصطلاح به جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳٦۷ اشاره دارد و برای اولین بار توسط امام خمینی(ره) در ۲۲ بهمن سال ۱۳٦۰ در پیامی به ملت ایران به مناسبت سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی بکار برده شد.(صحیفه امام، جلد ۱٦، صفحه ٤٦) دفاع مقدس دفاع هشت‌ساله مردم ایران در مقابل تهاجم رژیم بعث عراق است؛ جنگی که به عنوان طولانی‌ترین جنگ قرن حاضر به شمار می‌رود. (قهرمانی و یوسف‌نژاد، ۱۳۹۷: ۱۱) سازمان نظامی عراق به ویژه نیروی زمینی این کشور که از استحکام بالایی برخوردار بود، و یکی از قوی‌ترین نیروهای زمینی غرب آسیا محسوب می‌شد، با حملات پراکنده، شش ماه قبل از آغاز رسمی جنگ، آمادگی سازمان نظامی ایران را ارزیابی کرد و سرانجام در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹، درگیری‌های پراکنده مرزی دو کشور با یورش همزمان نیروی هوایی عراق به دوازده فرودگاه غیرنظامی و نظامی و مناطق مسکونی تهران، تبریز، اصفهان، اهواز، آبادان، کرمانشاه، همدان و... و تهاجم نیروی زمینی این کشور در مرزهای غرب و جنوب کشور، به یک جنگ تمام‌عیار تبدیل شد. هفت سپاه و بیش از بیست و دو لشکر عراق، درگیر این حملات و تجاوزات آشکارا شدند. آغاز جنگ را فقط نمی‌توان خصومت شخصی و جاه‌طلبی‌های سیاسی صدام حسین، و اختلافات مرزی و ایدئولوژیکی دو کشور دانست، بلکه

ریشه و دلایل اصلی این تجاوز آشکارا در ناسازگاری انقلاب با نظام سلطه جهانی، قطع منافع غرب در ایران ماجرای تحقیر قدرت آمریکا در تصرف سفارت آمریکا، تنبیه و شکست ایران از جانب ایالات متحده دانست. (خرازی، ۱۳۹۲)

این جنگ که حدود هشت سال به طول انجامید، گستره‌ای به مساحت بیش ۱۶۰۰ کیلومتر را در بر گرفت و از بزرگترین جنگ‌های قرن بیستم بود. (ربیعی و محمدپور، ۱۳۹۶: ٤٧) نیروهای عراقی در این تجاوز، مناطقی را در شمال غرب، غرب و جنوب غرب ایران اشغال نمودند؛ ولی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با کمک نیروهای بسیجی و مردمی، حملات رژیم بعث عراق را متوقف کردند و دشمن متجاوز با دفاع جانانه رزمندگان غیور و جان بر کف نظام اسلامی به هیچکدام از اهداف اصلی و راهبردی خود نرسید.

در دوران دفاع مقدس عملیات‌های آفندی و پدافندی زیادی انجام گردید. عملیات‌های دفاع مقدس شامل عملیات‌های پدافندی و آفندی است که بعد از تجاوز دشمن به نظام اسلامی توسط رزمندگان طرح‌ریزی و اجرا گردید. در طول هشت سال دفاع مقدس تعداد ٤١٨ نوع عملیات پدافندی و آفندی کوچک و بزرگ صورت گرفت که برخی از این عملیات‌ها توسط نیروهای ارتشی انجام گرفت، برخی توسط سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و تعدادی هم به صورت مشترک انجام گرفت. از تعداد ٤١٨ نوع عملیات تعداد ٣٤١ نوع آن آفندی و ۷۷ نوع به صورت پدافندی طرح ریزی و اجرا گردید. (جعفری، ۱۳۸٦: ١٦٦)

در تاریخ ۲۷ تیر ۱۳٦۷، با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ توسط ایران، جنگ عراق با ایران به پایان رسید.

شورای عالی دفاع

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و با توجه به تهدیدات داخلی و خارجی، بازسازی ارتش ضروری بود. در ۱۸ فروردین سال ۱۳۵۸، وزارت دفاع ملی برای بررسی و رسیدگی به این امر و سازماندهی امور ارتش، پیشنهاد داد تا شورایی به عنوان شورای عالی دفاع ملی تشکیل شود و به بررسی و تصمیم‌گیری در این زمینه بپردازد. هیئت وزیران دولت موقت جمهوری اسلامی ایران در جلسه مورخ ۱۳۵۸/۱/۲۲ بنابر پیشنهاد شماره ۳ – ۰۳ – ۷۰۱.پ مورخ ۱۳۵۸,۱,۱۸ وزارت دفاع ملی تصویب نمود:

۱ - شورایی به نام شورای عالی دفاع ملی و امنیت در نخست‌وزیری به ریاست نخست‌وزیر و عضویت افراد زیر تشکیل گردد:

الف – نخست‌وزیر

ب – وزیر دفاع ملی

پ – یکی از معاونین منتخب نخست‌وزیر

ت – رییس ستاد کل ارتش ملی

ث – سه نفر از افسران عالی رتبه نیروهای مسلح (شاغل یا بازنشسته) به پیشنهاد وزیر دفاع ملی و تصویب هیأت وزیران.

۲ - وظایف شورا به شرح زیر بود:

الف – طرح مسائل مربوط به سازمان ارتش و ژاندارمری و دفاع کشور چه از نظر حفاظت مرزها و چه از لحاظ امنیت داخلی.

ب – بررسی اطلاعات رسیده از اداره ضد جاسوسی و اطلاعات ملی و تجزیه و تحلیل و اخذ تصمیم درباره آنها.

پ – مسائل اداری و مالی عمومی ارتش.

ت – تهیه فرامین مربوط به ارتش و ژاندارمری از طرف وزیر دفاع ملی و توشیح آنها توسط نخست‌وزیر.

ث – شورا می‌تواند در صورت لزوم از وزیران یا فرماندهان ارتش برای حضور در جلسات دعوت نماید.

سپس، هیئت وزیران دولت موقت در جلسه مورخ ۱۳۵۸/۲/۱۰ بنا به پیشنهاد شماره ۲–۳۰–۱۶۰۰مورخ ۱۳۵۸/۲/۱۰ وزارت دفاع ملی تصویب نمودند که افسران نامبرده ذیل به عنوان عضو شورای عالی دفاع ملی و امنیت انتخاب شوند:

سرتیپ حسین‌علی مغروری

سرتیپ هادی شادمهر

سرتیپ تقی فاطمی.(پایگاه اطلاع‌رسانی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی)

پس از تصویب قانون اساسی در مجلس خبرگان قانون اساسی در سال ۱۳۵۸، این شورا زیر نظر رهبری قرار گرفت و وظایف و ترکیب اعضای آن تغییر کرد. طبق اصل ۱۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب سال ۱۳۵۸ که مربوط به وظایف و اختیارات رهبری است، "فرماندهی کل نیروهای مسلح" در حیطه اختیارات ایشان می‌باشد و تشکیل شورای عالی دفاع ذیل اختیارات رهبری ذکر گردیده که ترکیب آن شامل هفت نفر از اعضای زیر است: ۱ـ

رئیس‌جمهور، ۲ ـ نخست‌وزیر، ۳ـ وزیر دفاع، ٤ـ رئیس ستاد مشترک ارتش، ۵ـ فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ٦ـ دو مشاور به تعیین رهبر.

از جمله وظایف این شورا بر اساس قانون اساسی مصوب مجلس خبرگان قانون اساسی، پیشنهاد تعیین فرماندهان عالی نیروهای سه‌گانه‌ی ارتش و همچنین پیشنهاد اعلان جنگ و صلح و بسیج نیروها به رهبری بود. ترکیب این شورا به‌گونه‌ای مشخص شده بود که توأمان شامل اعضای سیاسی و نظامی باشد تا بتواند مسائل را در ابعاد مختلف مورد توجه قرار دهد و تصمیمی خلاف بخش دیگری از کشور اتخاذ نشود.

امام خمینی(ره) در ۲۰ اردیبهشت ۱۳۵۹، آیت‌الله سید علی خامنه‌ای و آقای دکتر مصطفی چمران را به عنوان نمایندگان خود در شورای عالی دفاع منصوب کردند. در حکم حضرت امام آمده بود: «برای تشکیل شورای عالی دفاع ملی بر مبنای اصل ۱۱۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی جنابعالی به عنوان مشاور از طرف اینجانب منصوب می‌شوید و در این موقع چون در وضع استثنایی هستیم لازم است هر هفته با بررسی کامل رویدادهای داخلی ادارات مختلف ارتش، گزارشی برای این جانب ارسال دارید.» (صحیفه‌ی امام، ج ۱۲، ۲۸۱ـ ۲۸۲). این اقدام امام، می‌توانست مقدمه شکل‌گیری عملی شورای عالی دفاع باشد که در نتیجه آن، امید به سر و سامان دادن به وضعیت نیروهای نظامی دو چندان می‌شد. اما با توجه به روحیه و روشی که بنی‌صدر به عنوان رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی دفاع در آن مقطع داشت، این شورا تا چندین ماه بعد، شکل اجرایی نگرفت و حتی تا بیست روز پس از شروع جنگ عراق علیه ایران، هیچ جلسه‌ای تشکیل نشد.(بشیری، ۱۳۸٤) آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان نماینده امام در شورای عالی دفاع در آن مقطع، در این خصوص روایت می‌کند: «با این که شورای دفاع همه ارکان آن جمع شده بود و نماینده امام هم تعیین شده بود، بنی‌صدر آن را تشکیل نمی‌داد. تا این که جنگ شروع شد و باز هم به خاطر زیاده‌طلبی بنی‌صدر در فرماندهی، خود این شورا تشکیل نشد. چون شورای عالی دفاع استقلال وی را می‌گرفت و برایش مزاحمت ایجاد می‌کرد، در حدود شاید یک ماه بعد از آغاز جنگ، امام دستور دادند که شورای عالی دفاع تشکیل شود.»(روزنامه جمهوری اسلامی، ۱ مهر ۱۳٦۱)

امام خمینی در ۲۰ مهر ۱۳۵۹، در پیامی علاوه بر وظایف قانونی، اداره کلیه امور مربوط به جنگ را به شورای عالی دفاع محول کردند. در این پیام، وظایف شورای عالی دفاع، این‌گونه بیان شده بود: «نظر به موقعیت استثنایی دفاع از کشور اسلامی و حساسیت فوق‌العادهٔ آن، تا موقعی که

جنگ‌افروزان به کار تجاوزگرانهٔ خود ادامه می‌دهند، مراتب زیر اخطار و مقرر می‌شود:

۱ـ کلیهٔ امور مربوط به جنگ در تحت نظر شورای عالی دفاع به اضافهٔ یک نفر از نمایندگان از قِبل مجلس شورای اسلامی باید اداره شود. و این شورا موظف است تمام قوای مسلح را هماهنگ نماید. و هیچ گروه یا شخصی تخلف از اوامر شورای مذکور نباید بکند. و در غیاب آقای خامنه‌ای و آقای چمران، دو نفر از نمایندگان که یکی از آنها رئیس مجلس شورای اسلامی است باید در شورا شرکت نمایند.

۲ـ در ادارهٔ مناطق جنگی، کلیهٔ نیروها باید از شورای مذکور تبعیت نمایند؛ و تصمیمات در این باره با شورای مذکور است.

۳ـ تبلیغات مطلقاً ـ چه به وسیلهٔ رادیو ـ تلویزیون یا مطبوعات ـ در تحت نظر شورای مذکور باید اجرا شود. و رسانه‌های گروهی و مطبوعات حق پخش مصاحبات یا نطقها و نوشته‌ها را بدون مراجعه و دستور از شورای مذکور ندارند.

٤ـ سیاست خارجی مربوط به دفاع با شورای مذکور است، و کسان دیگر بدون اجازه حق دخالت ندارند.

۵ـ کلیهٔ بیانها و نوشته‌ها و تبلیغات و پخش اعلامیه‌ها بدون اجازهٔ مستقیم از شورای مذکور جداً ممنوع است.

٦ـ دولت مأمور جلب متخلفین و تحویل به دادگاههای انقلاب است.

۷ـ دادگاه‌ها به جرایم، حسب وضع دفاعی و انقلابی عمل می‌کنند.

۸ـ شورا موظف است در مناطق جنگی نمایندگانی تعیین نماید که به وسیلهٔ آنها امور انجام گیرد و موجب تأخیر نشود.»(صحیفه‌ی امام، ج ۱۳، ۲٦۳ ـ ۲٦٤).

یک روز پس از صدور این فرمان، اولین جلسه‌ی شورای عالی دفاع در تاریخ ۱۳۵۹/۷/۲۱ تشکیل شد و به اتخاذ سیاست‌های لازم در قبال جنگ پرداخت. ترکیب شورای عالی دفاع در آن مقطع که تا زمان برکناری بنی‌صدر از ریاست‌جمهوری(خرداد ۱۳٦۰) ادامه داشت، شامل اعضای زیر بود: ابوالحسن بنی‌صدر(رئیس جمهور)؛ محمدعلی رجایی(نخست‌وزیر)؛ سرهنگ جواد فکوری(وزیر دفاع)؛ سرتیپ ولی‌الله فلاحی(جانشین ستاد مشترک ارتش)؛ مرتضی رضایی(فرمانده سپاه پاسداران)؛ علی اکبر پرورش(مجلس شورای اسلامی)؛ حجت‌الاسلام محمد منتظری(مجلس شورای اسلامی)؛ حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی(رئیس مجلس شورای اسلامی)؛ دکتر مصطفی چمران(مشاور امام خمینی)؛ آیت‌الله سید علی خامنه‌ای(مشاور امام خمینی).

مطابق نظر امام، در غیاب آقایان خامنه‌ای و چمران، دو نفر از نمایندگان مجلس – کـه یکـی از آن‌ها رئیس مجلس بود– در شورا شرکت می‌کرد.(کمالی، ۱۳۹۲: ۲۳)

آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص اهمیت تشکیل شورای عالی دفاع به فرمان امـام می‌فرماینـد: «اگـر شورای دفاع با همان شکل کُند که بنی‌صدر در آن کُندی ایجـاد می‌کـرد می‌بـود، وضـع جنـگ بـه مراتب بدتر از ماه‌های اولیه جنگ می‌شد.»(پایگاه اطلاع‌رسانی امام خمینی(ره)، ۱۳۹۲/٦/۳۰)

در خصوص ترکیب اعضای شورای عالی دفاع، با توجه به اینکه رئیس‌جمهـور عضـو شـورای عالی دفاع و طبق رویه، رئیس این شورا بود؛ بنـابراین بعـد از برکنـاری بنی‌صـدر و انتخـاب شـهید رجایی به ریاست‌جمهوری، ایشان حدود یک ماه رئیس شورای عالی دفاع بود.(روزنامـه جمهـوری اسلامی، ۱۳٦۱/۷/۵) بعد از شهادت شهید رجایی و انتخاب آیت‌الله خامنـه‌ای بـه ریاسـت‌جمهوری در مهر سال ۱۳٦۰، ایشان رئیس شورای عالی دفاع شدند و متعاقباً امـام خمینـی در ۲۱ مهـر سـال ۱۳٦۰، آقای هاشمی رفسنجانی را بـه عنـوان نماینـده خودشـان در شـورای عـالی دفـاع منصـوب کردند.(صحیفه امام، جلد ۱۵، صفحه ۳۰۲) بعد از شهادت شـهید مصـطفی چمـران در ۳۰ خـرداد ۱۳٦۰، سرهنگ موسی نامجو به عنوان وزیر دفاع وارد شورای عالی دفاع شد که ایشان نیـز چنـدی بعد شهید شـد. بـا روی کـار آمـدن دولـت آیـت‌الله خامنـه‌ای و انتخـاب میرحسـین موسـوی بـه نخست‌وزیری، وی نیز به عنوان نخست‌وزیر به عضویت شورای عـالی دفـاع درآمـد. تغییـر دیگـر شورای عالی دفاع، اضافه شدن اعضـای جدیـد ماننـد سـرتیپ قاسـمعلی ظهیرنژاد(سـال ۱۳٦۰) و سرهنگ اسماعیل سهرابی(سـال ۱۳٦۳) بـه عنـوان رئـیس سـتاد مشـترک ارتـش در دوران جنـگ تحمیلی و سرهنگ محمد سلیمی(سـال ۱۳٦۰) و سـرهنگ محمدحسـین جلالی(سـال ۱۳٦٤) بـه عنوان وزیر دفاع، و سرهنگ صیاد شیرازی و آقای محسـن رفیق‌دوسـت در سـال ۱۳٦۵ بـه عنـوان نمایندگان امام در شورا بود. علاوه بر ترکیب ثابت شورای عالی دفاع، بر حسب ضرورت برخـی از فرماندهان نظامی برای ارائه گزارش به جلسات شورا دعوت می‌شدند.(کمالی، ۱۳۹۲: ۲۳)

ماده ۱۷ قانون ارتش مصوب سال ۱۳٦٦، به وظایف شورای عالی دفـاع بـه شـرح ذیـل اشـاره نموده است:

«شورای عالی دفاع به عنوان مشاور عالی نظامی مقام رهبری، دارای وظایف زیر می‌باشد:

الف – پیشنهاد اعلان جنگ و صلح به فرماندهی کل.

ب – پیشنهاد اعلان بسیج همگانی به فرماندهی کل.

ج – پیشنهاد تعیین فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به فرماندهی کل.
د – تعیین سیستم تسلیحاتی کشور و سیاست‌های کلی ساخت و خریدهای تسلیحاتی و نظارت عالیه بر آنها و ایجاد هماهنگی‌های لازم بین وزارتین دفاع و سپاه در خریدهای خارجی و صنایع نظامی.
ه – تعیین موارد و نحوه همکاری و ایجاد هماهنگی‌های لازم بین ارتش و سپاه پاسداران و نیروهای انتظامی در امور نظامی.
و – ایجاد هماهنگی بین نیروهای مسلح و دولت و نظارت عالیه بر آن.
ز – هدایت و هماهنگ نمودن امور پژوهش و تحقیقات صنعتی نظامی وزارتین دفاع و سپاه و ارتش و سپاه و سازمان‌های وابسته به آنها با مراکز تحقیقاتی و پژوهشی کشور.» (قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران، مصوب مجلس شورای اسلامی، ۱۳٦٦/۷/۷)

این شورا تا پایان جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه ایران به وظایف قانونی و وظایف محوله از طرف امام(ره) ادامه داد و پس از پایان جنگ، صرفاً به وظایف قانونی خود می‌پرداخت. پس از بازنگری در قانون اساسی که در همه پرسی ۱۳٦۸/۵/٦ به تصویب مردم ایران رسید، عنوان «شورای عالی دفاع ملی» به «شورای عالی امنیت ملی» تغییر یافت و مواد مربوط به این شورا از ذیل اصل ۱۱۰ قانون اساسی به اصل ۱۷٦ منتقل گردید.

۲- روش‌شناسی تحقیق

نوع و روش تحقیق

رویکرد این تحقیق، استقرایی، و نحوه انجام آن، کیفی است و بر مبنای نتایج، از نوع کاربردی است؛ زیرا یافته‌های آن می‌تواند در تهیه و تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در موقعیت‌های احتمالی مشابه مورد توجه قرار گیرد. در خصوص نقش شورای عالی دفاع در دفاع مقدس، با توجه به ماهیت موضوع و فقدان منابع پژوهشی در این زمینه، داده‌های ذیربط از منابع معتبر مانند صحیفه امام خمینی(ره) و مصاحبه رئیس و اعضای وقت شورای عالی دفاع مندرج در روزنامه‌های اطلاعات و جمهوری اسلامی طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳٦۷، بدست آمده و با توجه به کیفی بودن تحقیق، جنبه اکتشافی دارد. این تحقیق از جنبه رویکرد زمانی، تاریخی و گذشته‌نگر است.

روش و ابزار گردآوری و تحلیل داده‌ها

برای گردآوری داده‌ها در خصوص نقش شورای عالی دفاع در دفاع مقدس، از روش

کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده و ابـزار اصـلی بررسـی و تحلیـل داده‌هـای بدسـت‌آمده، تحلیـل محتوا بوده است. برای گردآوری داده‌ها، محقق از مهم‌ترین ابزار خـود یعنـی فیش‌بـرداری اسـتفاده کرده و با مراجعه به همه منابع شناسایی‌شده، مطالب مهم و مورد نیاز را در فیش‌های تحقیق با ذکـر دقیق مشخصات منبع مورداستفاده نگاشته است. ایـن عمـل تـا زمـانی ادامـه داشـته کـه پژوهشـگر اطمینان حاصل کرده که ادامه گردآوری، یافته‌ها و دانسته‌های وی را افزایش نمی‌دهد؛ بنـابراین کـار گردآوری داده‌ها تا رسیدن به «نقطه اشباع» یعنی مواجهه بـا داده‌هـای تکـراری ادامـه داشـته اسـت. عمل گردآوری، تکمیل و اصلاح داده‌ها به‌طور مستمر در طـول تحقیـق بارهـا تکـرار شـده اسـت. سپس اطلاعات جمع‌آوری‌شده کـه در فیش‌هـا ثبـت شـدند، بـا یـک نظـم منطقـی سـازماندهی و مرتب‌شده و در بخش‌های مختلف تحقیق با یک دسته‌بندی مناسـب و منطقـی بـه منظـور بررسـی فرضیه تحقیق ثبت گردیدند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های مرتبط با نقـش شـورای عـالی دفـاع در دفـاع مقـدس، از روش «تحلیل محتوای کیفی» و فن مقایسـه دائمـی اسـتفاده شـده اسـت؛ زیـرا تحلیـل محتـوای کمـی و بسامدشماری واژگان، روایی لازم را در این زمینه ندارد. فـن مقایسـه دائمـی شـامل چهـار مرحلـه است: ۱) مقایسه و قرار دادن داده‌ها(وقایع) در دسـته‌های معـین؛ ۲) تـدقیق و پـالایش دسـته‌ها؛ ۳) جستجو برای یافتن انواع روابط و مضمون‌های مشترک میان داده‌ها؛ ٤) ساده کردن و ترکیب داده‌هـا در یک ساختار منسجم. (ویمر و دومینیک، ۱۳۸٤: ١٦٦)

اجزاء اصلی برای تحلیل محتوا شامل «واحد تحلیـل» و «مقولـه تحلیـل» اسـت. واحـد تحلیـل، کوچک‌ترین بخش از متن است که مطابق با هدف تحقیق، اندازه‌گیری می‌شود. واحد تحلیل در هـر تحقیق متناسب با موضوع تحقیق، متفـاوت اسـت و می‌توانـد کلمـه، جملـه، پـاراگراف، مضـمون، عکس یا صفحه باشد. از جنبه‌های بسیاری، «موضوع» یـا «مضـمون» یعنـی اظهـاری واحـد دربـاره چیزی، مفیدترین واحد تحلیل محتواست. «واحد تحلیل» در تحقیق حاضر، «مضمون» می‌باشـد کـه با توجه به مشابهت مفهومی انتخاب می‌گردند.

«مقوله تحلیل»، در واقع متغیرهایی هستند که در تحلیل محتوا انـدازه‌گیری می‌شـوند و بایـد بـه دقت تعریف و مشخص گردند. مقوله‌ها باید جامع، مانع و دارای پایـایی و ثبـات باشـند. بـر ایـن اساس، محورهای موضوعی در خصوص نقش شورای عالی دفاع در دفـاع مقـدس کـه بـر اسـاس مطالعات اولیه در ادبیات تحقیق به‌دست آمده‌اند، به عنوان مقولات تحلیل در نظـر گرفتـه شـدند و

سپس تحلیل محتوای کیفی بر مبنای آنها صورت گرفته است.

بر این اساس، داده‌ها و ادبیات موجود در خصوص نقش شورای عالی دفاع در دفاع مقدس، موجب تعیین موضوعات اصلی و روابط میان آنها شد و مقولات مورد نیاز پژوهش را فراهم آورد. بنابراین مقولات اصلی در یک جدول قرار گرفتند و به هر یک از آنها، شناسه (کد) محقق‌ساخته اختصاص داده شد. سپس با استفاده از این جدول مقوله‌بندی، همه داده‌ها مرور شدند و در زیر مقولات مرتبط گنجانده شدند. این کار همزمان با فرایند مرور داده‌ها نیز صورت گرفت. در این روش به اجزایی از متن که با مقولات جدول سازگارند، توجه شده و آنها زیر مقولات تعیین‌شده گردآوری شدند.

جامعه آماری و حجم نمونه

با توجه به اینکه شورای عالی دفاع در سال ۱۳۵۹ تشکیل شده و تا پایان دفاع مقدس فعالیت نموده است، جامعه آماری این تحقیق، شامل مطالب ذیربط مندرج در صحیفه امام خمینی(ره) و همچنین آرشیو روزنامه‌های سراسری و پرشمارگان «جمهوری اسلامی» و «اطلاعات» طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳٦۷ است. شیوه نمونه‌گیری، هدفمند بوده است؛ زیرا متداول‌ترین روش نمونه‌گیری در روش‌های کیفی، نمونه‌گیری هدفمند است؛ به این معنا که نمونه‌هایی انتخاب می‌شوند که از نظر اهداف و سوالات پژوهش، غنی باشند و تحلیل بر روی آنها انجام گیرد.

اعتبار و روایی

روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی، متفاوت است. در این تحقیق با توجه به موضوع و فقدان منابع پژوهشی و رویکرد اسنادی آن، تلاش شد برای روایی تحقیق، از اسناد و مدارک مرتبط و موثق و دست اول استفاده گردد. لذا آرشیو روزنامه‌های سراسری و پرشمارگان «جمهوری اسلامی» و «اطلاعات» طی سال‌های ۱۳۵۹ تا ۱۳٦۷ مورد بررسی قرار گرفت و همچنین سایر منابع معتبر در خصوص متغیر مستقل تحقیق (شورای عالی دفاع) از جمله صحیفه امام خمینی(ره) مورد بررسی و بهره‌برداری قرار گرفت که کاملاً صحت بیانات، مکاتبات، مصاحبه‌ها، و پیام‌های اسناد مزبور مورد تایید بوده و در نتیجه روایی تحقیق اثبات گردید. علاوه بر این، با توجه به اینکه امام خمینی(ره) به عنوان فرمانده کل قوا و آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رئیس وقت شورای عالی دفاع، دقیقترین روایت را در این زمینه دارند، لذا داده‌های مقاله عمدتاً برگرفته از بیانات و مکاتبات آنان است که بالاترین اعتبار را دارد.

در خصوص پایایی، به منظور دستیابی به قابلیت اعتماد نتایج حاصل از روش تحقیق، طی چندین مرحله بازخوانی اسناد و داده‌ها صورت گرفت. ضمناً از طریق تعیین میزان همپوشانی مطالبِ اسناد و مدارک، پایایی آن تامین شد.

۳- یافته‌های تحقیق

بر اساس آثار و منابع بررسی‌شده، شورای عالی دفاع از طریق تعیین سیاست دفاعی کشور، هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی، ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی و کشوری، تعیین سیاست تبلیغاتی جنگ، پیشنهاد انتصاب فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به امام خمینی(ره)، پشتیبانی تجهیزاتی و مالی جنگ، نقش موثر و اساسی در تصمیمات کلان و راهبردی دفاع مقدس داشته است که در ادامه هر یک از آنها تبیین خواهد شد.

تعیین سیاست دفاعی کشور

با توجه به اینکه امام خمینی(ره) در ۲۰ مهر ۱۳۵۹، اداره کلیه امور مربوط به جنگ را به شورای عالی دفاع محول کردند، بنابراین یکی از اقدامات مهم شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس، تعیین سیاست دفاعی کشور و ترسیم خطوط اصلی جنگ بود و سیاست خارجی مربوط به دفاع نیز توسط این شورا تعیین می‌شد. در حقیقت بار سنگین اداره‌ی جنگ در سطح بالا بر دوش شورای عالی دفاع بود. در خصوص تعیین سیاست دفاعی کشور، یکی از مهمترین مسائل، چگونگی مذاکرات با هیئت‌های صلح بود که در طول سال‌های جنگ تحمیلی به کشور می‌آمدند. شورای عالی دفاع در این زمینه، حضور موثر و تعیین‌کننده داشت. اندکی پس از آغاز جنگ، گروهی از شخصیتها و سازمانهای بین‌المللی و نیز برخی از کشورها برای ایجاد صلح بین دو کشور، به فعالیت‌هایی دست زدند. در چنین شرایطی که خاک ایران در اشغال ارتش رژیم بعث عراق بود و جهان از متجاوز حمایت می‌کرد یا سکوت کرده بود، مسئولان جمهوری اسلامی ایران، پیشنهاد آتش‌بس هیئت‌های صلح را غیرقابل پذیرش می‌دانستند و شورای عالی دفاع در این زمینه، نقش محوری داشت. امام خمینی در دیدار با هیئت منتخب رسیدگی به جنگ تاکید کردند: «به حکم قرآن اگر قبیله‌ای بر قبیله‌ی دیگر تجاوز کرد بقیه باید با متجاوز بجنگند. اگر ما متجاوز هستیم ما را تأدیب کنید و اگر صدام متجاوز است او را تأدیب کنید. ما از حقوق خود دفاع می‌کنیم».(صحیفه‌ی امام، جلد ١٤، ١٦٥)

در اولین طرح صلح کمیته سازمان کنفرانس اسلامی به تاریخ مارس ۱۹۸۱ برابر با اسفند ۱۳۵۹ به طرفین، پیشنهادی جهت ختم فوری جنگ و تسهیل حل مسالمت آمیز اختلافات پیشنهاد گردید. کنفرانس سران کشورهای اسلامی برای پایان دادن به جنگ، یک هیئت حسن نیت با حضور روسای کشورهای پاکستان، ترکیه، بنگلادش، گامبیا، سنگال، گینه و نیز یاسر عرفات و حبیب شطی تشکیل داد تا به هر دو کشور عزیمت کنند و با شنیدن سخنان طرفین، پیشنهاد خود را ارائه کنند. این هیئت ۹ اسفند ۱۳۵۹ وارد تهران شد و بعد از ظهر همان روز با اعضای شورای عالی دفاع ایران وارد گفتگو شد. شورای عالی دفاع سه پیشنهاد به عنوان شرایط آتش‌بس و برقراری صلح به هیئت منتخب کنفرانس اسلامی ارائه کرد:

الف. تشخیص متجاوز و تنبیه او

ب. قبول آتش‌بس پس از خروج متجاوز از خاک ایران

ج. اعلام پذیرش عملی معاهده ۱۹۷۵ از سوی عراق.

این هیئت سپس به بغداد و عربستان سفر کرد و بار دیگر در ۱۳ اسفند ۱۳۵۹ به ایران بازگشت و پیشنهادهایی مکتوب برای برقراری صلح ارائه داد. این پیشنهادها در جلسه ۱۵ اسفند ۱۳۵۹ در شورای عالی دفاع و در حضور همه اعضا مطرح شد و به دلیل آنکه هیچ اصل و اساس مشخصی برای حل و فصل اختلافات در آن‌ها معین نبود و به اعتبار معاهده ۱۹۷۵ نیز اشاره‌ای نداشت و مسئله رسیدگی به تجاوز عراق و تنبیه متجاوز هم مورد توجه قرار نگرفته بود و تضمینی نیز برای خروج بی‌قید و شرط نیروهای متجاوز از خاک ایران در کوتاه‌ترین زمان ممکن پیش‌بینی نشده بود، مورد موافقت قرار نگرفت. شورای عالی دفاع پیشنهادات هیات صلح را نپذیرفت و بار دیگر شرایط خود را برای صلح اعلام کرد. (خامه‌یار، ۱۳۸۳)

آیت‌الله خامنه‌ای نماینده وقت امام در شورای عالی دفاع و امام جمعه تهران در نماز جمعه روز ۱۵ اسفند ۱۳۵۹، درباره‌ی سوال مردم در مورد سفر هیئت رسیدگی به جنگ تحمیلی عراق علیه ایران به تهران فرمودند: «این هیئت آمده بودند تا موافقت‌نامه‌ای را که به نظر خودشان رسیده بود به ایران بدهند و نظر مسئولان امر را درباره آن بخواهد، ما این موافقت‌نامه را مورد مطالعه قرار دادیم. در شورای عالی دفاع متفقاً مضمون این موافقت‌نامه رد شد.»(خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۵ اسفند ۱۳۵۹) همچنین ایشان در تاریخ ۱۸ اسفند ۱۳۵۹ در مورد موضع‌گیری ایران در خصوص هیئت صلح اعلام کردند: «در جلسه شورای عالی دفاع متن جوابیه‌ای که برای هیئت اعزامی به

ایران تهیه شده بود در زمینه موافقتنامه، پیشنهادی تهیه شده بود و در شورا مطرح شـد و اصـلاحاتی انجام گرفت.» (روزنامه جمهوری اسلامی، ۲۰ اسفند ۱۳۵۹)

علاوه بر این، در اوایل فـروردین ۱۳٦۰ هیئـت بررسـی جنـگ ایـران و عـراق وارد جمهـوری اسلامی ایران شدند و به مذاکره با مقامـات کشـور پرداختنـد. آیـت‌الله خامنـه‌ای بـه عنـوان دبیـر و سخنگوی شورای عالی دفاع در مورد سفر این هیئت اعلام کردنـد: «قـرار اسـت ایـن هیئـت ظهـر امروز (۱۰ فروردین ۱۳٦۰) به تهران وارد شود و بلافاصـله پـس از ورود هیئـت، جلسـه شـورای عالی دفاع تشکیل خواهد شد و اعضای شورای عالی دفاع منتظر خواهند ماند تا هیئت اگـر نظـرات جدیدی دارد، ارائه دهد. ... شورای عالی دفاع پاسخ خود را به نظـرات هیئـت حسـن نیـت اعـلام خواهد داشت.» (روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۱ فروردین ۱۳٦۰)

آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص سفر هیأت‌های صلح به ایران در سال اول جنـگ تحمیلـی روایـت می‌کنند: «در شورای عالی دفاع پاسخی که به همه این هیأت‌ها داده شد، متضمن یک جمله‌ای بـود کـه آن جمله را قهراً عراق قبول نمی‌کرد و آن جمله این بود که متجاوز تا در خاک ماسـت، حـق پیشـنهاد مذاکره ندارد. از خاک ما بیرون برود تا بعد معلوم شود که آیا مذاکره خواهیم کرد یا نه. به اولاف پالمـه همین را گفتیم، به وزیر خارجه کوبا نیز همین را گفتم، به هیأتی که از کنفـرانس اسـلامی آمـده بودنـد همین را گفتم، به یاسر عرفات نیز همین را گفتم، این حرف اول و آخـر مـا بـود. حـرف منطقـی هـم هست و دنیا هم آن را می‌فهمد و قبول می‌کند.»(روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳٦۰/۷/۲)

شورای عالی دفاع برای تصمیم‌گیری در خصوص تداوم یا خاتمه جنگ نیز نقش اساسـی داشـت. در خرداد سال ۱۳٦۱ بعد از آزادسازی خرمشهر، دو جلسه شـورای عـالی دفـاع در روزهـای ٦ و ۲۰ خرداد با حضور حضرت امام(ره) برگزار شد. آقای هاشمی رفسنجانی عضو شورای عالی دفـاع در آن مقطع درباره جلسه مورخ ٦ خرداد ۱۳٦۱ روایت می‌کند: «شورای عالی دفاع در دفتر امام تشکیل شـد . .. نسبت به آینده جنگ هـم تصـمیم اتخاذ شد. قرار شد در نقاط محدودی وارد خاک عـراق شـویم؛ بـرای تـأمین شـهرهای خودمان و گرفتن خسارت».(هاشـمی، ۱۳۸۰: ۱۱۷) همچنـین آقـای هاشـمی رفسنجانی درباره جلسه شورای عالی دفاع مورخ ۲۰ خرداد ۱۳٦۱ روایـت می‌کنـد: «در جلسـه عصـر هم خدمت امام، فرماندهان نظامی با حضور ما با امام بحـث کردنـد و کارشناسـانه ثابـت کردنـد کـه ادامه جنگ با منع ورود به خاک عراق سازگار نیسـت. دشـمن در جاهای زیادی در خاک مـا اسـت و اگر مطمئن بشودکه نظام ما به خاک او وارد نمی‌شود یا ورود جزئی خواهد داشت نه امتیـازی خواهـد

داد و نه از نقاط حساس بیرون خواهد رفت و هروقت آمادگی پیدا کرد در خاک ما پیشروی می‌کند و با این استدلال امام را قانع کردند که با ورود به خاک عراق در جاهائی که مردم نیستند یا کم‌اند و آسیب نمی‌بینند، موافقت کنند.» (هاشمی، ۱۳۸۰: ۱۳۵)

آیت‌الله خامنه‌ای در مهر ماه ۱۳۶۳ درباره عملکرد شورای عالی دفاع فرمودند: «شورای عالی دفاع یکی از فعال‌ترین ارگان‌های مملکت در طول این مدت بوده است؛ در این شورا بیشترین مسائل مربوط به جنگ همواره مطرح می‌شده است و با ترکیب فشرده و موثری که این شورا دارد، توانسته است در جمیع مسائل دفاعی کشور که حجم عظیمی از امکانات را به خود اختصاص می‌دهد و در طول این سه سال هم مستمراً وجود داشته، حضور موثری داشته باشد ... و سیاست‌های دفاعی در این جا مطرح می‌شود.» (مصاحبه با روزنامه جمهوری اسلامی به مناسبت آغاز چهارمین سال ریاست جمهوری، ۱۳۶۳/۷/۱۶)

بنابراین شورای عالی دفاع در زمینه تعیین سیاست‌های دفاعی کشور در دوران دفاع مقدس از جمله چگونگی مذاکره با هیئت‌های صلح و پاسخ ایران به پیشنهادهای آنان و همچنین چگونگی تداوم جنگ، نقش اصلی و اساسی داشت.

هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی

با توجه به اینکه امام خمینی(ره) در ۲۰ مهر ۱۳۵۹، اداره کلیه امور مربوط به جنگ را به شورای عالی دفاع محول کردند، بنابراین یکی از اقدامات مهم شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس، هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی بود. پس از هجوم سراسری ارتش رژیم بعث عراق به خاک ایران و اشغال بخش‌هایی از آن، چند عملیات کلاسیک در دوران ریاست بنی‌صدر بر شورای عالی دفاع اجرا شد که با موفقیت چندانی همراه نبود. حدود سه ماه بعد از آغاز جنگ، طرح عملیات شکستن حصر آبادان در جلسه شورای عالی دفاع مطرح و مصوب شد؛ اما اجرا نشد؛ تا اینکه بعد از برکناری بنی‌صدر، همان طرح با محوریت لشکر ۷۷ خراسان اجرا شد و در ۵ مهر ۱۳۶۰ به شکستن حصر آبادان منجر گردید. آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه روایت می‌کنند: «برادر رحیم‌صفوی طرح عملیات ثامن‌الائمه(ع) را آورد در یکی از جلسات شورای عالی دفاع در دزفول برای ما مطرح کرد. ... البتّه بنی‌صدر و آنهایی که دوروبرش بودند، حاضر نبودند حرف سپاه را حتّی گوش کنند؛ نه اینکه عمل کنند، حتّی گوش هم حاضر نبودند بکنند! خیلی اعتنا نمی‌کردند. ایشان به ما متوسّل شد؛ من ترتیبی دادم که ایشان آمد در جلسه یعنی خود برادر رحیم آن طرحش

را برداشت آمد گفت اگر این مقدار نیرو باشد، ما حصر آبادان را می‌شکنیم؛ البتّه جدّی گرفته نشد. من و برادرهای دیگر که در شورای عالی دفاع بودند ـــ آقای هاشمی، مرحوم رجایی، آقای پرورش ـــ یک قدری دفاع کردیم. آن‌وقت جبهه قوی‌ای ما داشتیم و با این مسائلی که آنها داشتند، خوب می‌توانستیم برخورد کنیم. بالاخره موجب شد که آنها طرح را قبول کردند، منتها گفتند برود در لشکر مربوطه که در آن منطقه بود، تکمیل بشود. و البتّه رفت و چند ماه معطّل شد. اینکه می‌گویم، مثلاً شاید مربوط می‌شود به ماه‌های دهم یا نُهم ۵۹ که همین‌طور ادامه پیدا کرد تا سال بعد در سال شصت به‌نظرم ماه پنجم ششم؛ آن‌وقت‌ها بود که عملیّات شکستن حصر آبادان انجام گرفت.[1] یعنی پنج شش ماه، هفت هشت ماه حدّاقل طول کشید، امّا همان طرح بود که پیاده شد.»(مصاحبه با شبکه ۲ صداوسیما، ۱۳۶۳/۶/۲۸؛ برگرفته از حجازی و مطهری، ۱٤۰۰: ۳۳۵-۳۳۳)

در ادامه، بعد از ریاست‌جمهوری آیت‌الله خامنه‌ای و ریاست ایشان بر شورای عالی دفاع، ظرف هشت ماه یعنی از ۲۱ مهر ماه ۱۳٦۰ تا ۳ خرداد ماه ۱۳٦۱، سه عملیات بزرگ و موفق طریق‌القدس، فتح‌المبین و بیت‌المقدس طراحی و اجرا شد و موازنه قوا در جبهه‌های جنگ به سود ایران تغییر یافت و نیروهای بعثی از بیشتر سرزمین‌های اشغال‌شده بیرون رانده شدند. یکی از علل موفقیت این عملیات‌ها در این مقطع که با هدایت و نظارت شورای عالی دفاع صورت گرفت، از بین رفتن اقدامات و مواضع اختلاف‌افکنانه بنی‌صدر در دوران قبل از آن بود. در واقع با تحول در اداره امور جنگ و وحدت‌نظر مسئولان ارشد کشور در شورای عالی دفاع، و ایجاد هماهنگی بین ارتش و سپاه، عملیات‌های بزرگ اجرا و مناطق اشغال‌شده آزاد شد. (موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳) آیت‌الله خامنه‌ای در ۱۵ آذر ماه ۱۳٦۰ پس از جلسه شورای عالی دفاع که بعد از عملیات طریق‌القدس انجام شد، اعلام کردند: «طبیعتاً این جلسه [شورای عالی دفاع] با شرکت فرمانده نیروی زمینی و فرمانده سپاه پاسداران انجام گرفت که از جبهه آمده بودند و بیشتر وقت جلسه مربوط می‌شد به گزارش عملیات پیروزمندانه بستان.» (مصاحبه با خبرنگاران پس از جلسه شورای عالی دفاع، ۱۳٦۰/۹/۱۵) آیت‌الله خامنه‌ای در مهر ماه ۱۳٦۱ درباره علل موفقیت طرح‌های عملیاتی در دوره جدید شورای عالی دفاع فرمودند: «... ما الآن که می‌رویم و در جلسه شورای عالی دفاع می‌نشینیم تا آخر جلسه شورای عالی دفاع که گاهی سه ساعت یا چهار ساعت

۱ . عملیات شکستن حصر آبادان در ۵ مهر ماه ۱۳٦۰ انجام شد.

طول می‌کشد، گاهی ده تا پانزده تا مصوبه داریم. ... آن وقت این جور نبود. آن وقت سر یک مسئله کوچک ما اختلاف پیدا می‌کردیم و به نتایجی نمی‌رسیدیم.» (گفتگو با روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳٦۱/۷/۵) آیت‌الله خامنه‌ای در مهر ۱۳٦۲ مقارن با دومین سالگرد ریاست‌جمهوری فرمودند: «... در زمینه‌ی مسائل نظامی در مقایسه با گذشته، به موفقیت‌های زیادی دست پیدا کرده‌ایم. چون در آن وقتی که مسئولیت به بنده محول شد و تقریباً سه ماه از فرار بنی‌صدر گذشته بود، در زمینه‌ی کار نظامی تنها توانسته بودیم حصر آبادان را بشکنیم؛ اما بعد از آن، در این دو سال، برادران ارتش و سپاه به موفقیت‌های چشمگیر و کاملاً بنیادی نایل آمدند. به طوری که بیشترین بخش از سرزمین اسلامی‌مان را از لوث وجود متجاوزین پاکسازی کردند. جلسات شورای عالی دفاع در این مدت به صورت پیگیر و متوالی به تمام مسائل جنگ رسیدگی کرده است. خوشبختانه در شورای عالی دفاع مشکلی که در دوران بنی‌صدر وجود داشت از بین رفته و در عوض هماهنگی و همفکری بسیاری ارزنده‌ای بر شورای عالی دفاع حاکم است، به نحوی که با صمیمیت و همکاری کامل برادران نظامی و غیرنظامی ما این شورا در تمام کارهای مربوط به جنگ دخالت داشته است.» (مصاحبه به مناسبت سالگرد تنفیذ حکم ریاست جمهوری، ۱۳٦۲/۷/۱۸)

یکی دیگر از نقش‌های شورای عالی دفاع در این مقطع، نظارت و حضور میدانی رئیس شورای عالی دفاع(آیت‌الله خامنه‌ای) در رزمایش‌های نظامی ارتش و سپاه بود که در مقاطع مختلف دفاع مقدس برگزار شد. بنابراین شورای عالی دفاع در زمینه هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی در دوران دفاع مقدس، نقش اصلی و اساسی داشت. البته در سال‌های بعد، تغییراتی در حدود وظایف شورای عالی دفاع ایجاد شد و طراحی عملیات‌ها و اجرای آنها به قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیاء(ص) سپرده شد.(حجازی، ۱٤۰۱: ۱۹٤)

ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی و کشوری

یکی از اقدامات مهم شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس، ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی به ویژه ارتش و سپاه بود. مطابق قانون اساسی و نیز تأکید حضرت امام(ره)، همه نیروهای نظامی موظف بودند از دستورات شورای عالی دفاع تبعیت کنند. آیت‌الله خامنه‌ای در ابتدای سال ۱۳٦۱ فرمودند: «الآن می‌توانم به شما بگویم که شورای عالی دفاع دارد بهترین دوره‌ی خودش را بعد از انقلاب می‌گذراند؛ یعنی در داخل شورا افراد از انسجام بهتری برخوردار هستند و واقعاً هماهنگی خیلی زیاد و کامل است و شورای عالی دفاع به مسائل مهم جنگ و حواشی

جنگ و جریانات جنگ و ارتش و نیروهای ارتش رسیدگی می‌کند و مسائل جنگ را بررسی و کلاً به صورت خیلی خوبی عمل می‌کند.» (مصاحبه با گروه ایران و جنگ صدا و سیما، ۱۳٦۱/۱/۱۰) در این زمینه، مطالب مربوط به هماهنگی میان ارتش و سپاه به شورای عالی دفاع سپرده می‌شد. از جمله، در آبان ماه ۱۳٦۲، آقای محسن رضایی فرمانده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی طی گزارشی به امام خمینی(ره)، ضمن تشریح چگونگی عملیاتها و میزان پیشرفت نیروهای اسلام، برای ادامهٔ کار از امام خمینی کسب تکلیف کرد. متعاقباً امام خمینی در مورخ ۷ آبان ۱۳٦۲ و در پی گزارش آقای محسن رضایی از وضع جبهه‌های جنگ ، طی حکمی به آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی دفاع، خواستار رسیدگی فوری شورای عالی دفاع به گزارش فرمانده کل سپاه پاسداران در رابطه با موقعیت جبهه‌های جنگ و عملیات آتی شدند.(صحیفه امام، جلد ۱۸، ۱۹۹)

آیت‌الله خامنه‌ای در مهر ماه ۱۳٦۳ درباره عملکرد شورای عالی دفاع فرمودند: «در شورای عالی دفاع علاوه بر رئیس‌جمهور، نخست‌وزیر و نمایندگان امام و وزیر دفاع و رئیس ستاد مشترک ارتش و فرمانده‌ی کل سپاه پاسداران حضور دارند که با موافقت این برادران، اعضای دیگری را هم بدون داشتن حق رأی، فقط به عنوان مشاوره و اطلاع از نظرات و ایجاد انسجام، مثل وزیر خارجه، وزیر سپاه و نماینده‌ای از کمیسیون امور دفاعی مجلس در شورای عالی دفاع وارد کرده‌ایم که با این ترکیب، شورای عالی دفاع یک مجموعه‌ی فعال و موثر و قوی به حساب می‌آید.» (مصاحبه با روزنامه جمهوری اسلامی به مناسبت آغاز چهارمین سال ریاست جمهوری، ۱۳٦۳/۷/۱٦) بدین ترتیب، شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس در زمینه ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی به ویژه ارتش و سپاه و همچنین هماهنگی میان سازمان‌های لشکری و کشوری، نقش مهم و محوری داشت.

تعیین سیاست تبلیغاتی جنگ

با شروع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، هیچ سازمانی در کشور، آمادگی اداره‌ی خبری و تبلیغاتی جنگ را نداشت؛ در حالی‌که یکی از ضرورت‌های جنگ، اطلاع‌رسانی مناسب درباره آن و نیز اتفاقات پیرامون آن بود. بر اساس فرمان امام خمینی(ره) در ۲۰ مهر ۱۳۵۹، تبلیغات و اطلاع‌رسانی جنگ به شورای عالی دفاع واگذار شده بود. در حکم امام آمده بود «تبلیغات مطلقاً چه به وسیله رادیو، تلویزیون یا مطبوعات در تحت نظر شورای مذکور باید اجرا شود و رسانه‌های

گروهی و مطبوعات حق پخش مصاحبات یا نطق‌ها و نوشته‌ها را بدون مراجعه و دستور از شورای مذکور ندارند. ... کلیه بیانیه‌ها و نوشته‌ها و تبلیغات و پخش اعلامیه‌ها بدون اجازه مستقیم از شورای مذکور جداً ممنوع است.» (صحیفه‌ی امام، جلد ۱۳، ۲٦۳ــ۲٦٤) بنابراین شورای عالی دفاع، درصدد سازماندهی به اوضاع خبررسانی جنگ برآمد و با توجه به پیش‌قدمی خبرگزاری پارس در این زمینه، این وظیفه را به آن خبرگزاری تفویض کرد؛ به این صورت که وظیفه‌ی جمع‌آوری، تدوین و رساندن اخبار به کانال‌های پخش خبر، به صورت ستادی را به آن خبرگزاری واگذار نمود. نام این ستاد، «ستاد تبلیغات جنگ شورای عالی دفاع» بود و آقای کمال خرازی به عنوان مسئول این ستاد برگزیده شد.(کمالی، ۱۳۹۲: ۳۷) این ستاد پس از آن، شروع به ارتباط با رادیو و تلویزیون و مطبوعات نمود و جلسات مداومی با آنان برگزار کرد. بدین ترتیب، ستاد تبلیغات جنگ به عنوان یکی از اجزای شورای عالی دفاع، اقدامات خود را با هماهنگی این شورا اجرا می‌کرد. این ستاد تا پایان جنگ فعال بود و پس از آن منحل گردید. (قاسم‌پور، ۱۳۹۲)

امام خمینی(ره) در تاریخ ۱۳۵۹/۸/۲۱ در دیدار با مسئول ستاد تبلیغات شورای عالی دفاع و چند تن از اعضای این ستاد، درباره نحوه برخورد با مسائل جبهه‌ها، تأکید فرمودند که باید با گفت‌وگوهای بیشتر با مسئولین مطبوعات آنها را به شرایط حساس مملکت در رابطه با جنگ تحمیلی متوجه کرد. (کمالی، ۱۳۹۲: ۵۳) آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور و رئیس شورای عالی دفاع در مورخ ۲۰ دی ماه ۱۳٦۰ پس از جلسه شورای عالی دفاع درباره عملکرد ستاد تبلیغات جنگ فرمودند: «این ستاد کارهای زیادی انجام داده، لاکن هیچ وسیله‌ای جزء وسائل ارتباط جمعی خودمان در اختیار ندارند. ما که خبرگزاری‌های دنیا را در اختیار ستاد تبلیغات جنگ قرار نداده‌ایم. ستاد تبلیغات، اخبار را می‌دهد. منتهی آنها که باید اخبار را در سطح جهانی پخش کنند، این کار را نمی‌کنند.» (مصاحبه پس از پایان جلسه شورای عالی دفاع، ۱۳٦۰/۱۰/۲۰) صادق خرازی از مسئولان وقت ستاد تبلیغات جنگ روایت می‌کند: «هنگام وقوع جنگ در شهریور ۵۹ آقای دکتر کمال خرازی مسئولیت خبرگزاری پارس را به عهده داشت در نخستین جلسه شورای عالی دفاع، آقای خرازی مسئول ستاد تبلیغات جنگ هم شدند. ... شب حمله موشکی ایران به بغداد و به بانک رافدین، شب عجیبی بود که خدمت امام، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و جناب آقای هاشمی رفسنجانی، لحظه به لحظه گزارش‌ها را منتقل می‌کردیم. امام و آقای خامنه‌ای خیلی نگران اطلاع‌رسانی به مردم بودند. وقتی مطلع شدیم که رادیو ایران با موج‌های مختلف به شهرهای

مختلف داخلی عراق این پیام را منتقل کرده است و سیل مهاجرت از شهرها شروع شده بود و مطمئن شدیم، یگان موشکی و نیروی هوایی جمهوری اسلامی وارد مرحله عملیات شدند.» (خرازی، ۱۳۸۹)

پیشنهاد انتصاب فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به امام خمینی(ره)

یکی از اقدامات شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس، پیشنهاد انتصاب فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به حضرت امام(ره) بود. آیت الله خامنه‌ای در مورخ ۳۱ شهریور ماه ۱۳٦۱ درباره نقش امام در این زمینه فرمودند: «قبول پیشنهاد شورای عالی دفاع برای فرماندهی سرهنگ صیاد شیرازی در فرماندهی نیروی زمینی و همین طور سایر پیشنهادات این شورا در مورد فرماندهان که معظم‌له مطابق قانون پذیرفتند.» (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱ مهر ۱۳٦۱) چند نمونه از پیشنهادات شورای عالی دفاع به امام خمینی(ره) برای انتصاب فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به شرح ذیل است:

در مورخ ۱۰ اردیبهشت ۱۳٦۲ و در پی بازداشت ناخدا افضلی فرمانده نیروی دریایی به جرم عضویت در حزب توده و جاسوسی برای شوروی، امام خمینی با پیشنهاد آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رئیس شورای عالی دفاع، با انتصاب ناخدایکم اسفندیار حسینی به سمت فرمانده نیروی دریایی موافقت فرمودند. (صحیفه امام، جلد ۱۷، ٤۲۰) در مورخ ۳ آذر ۱۳٦۲، امام خمینی با پیشنهاد رئیس شورای عالی دفاع، با انتصاب سرهنگ هوشنگ صدیق به سمت فرمانده نیروی هوایی ارتش موافقت فرمودند. (صحیفه امام، جلد ۱۸، ۲۳۰) در مورخ ٦ تیر ۱۳٦٤، امام خمینی با پیشنهاد رئیس شورای عالی دفاع، با انتصاب ناخدا ملک‌زادگان به سمت فرمانده نیروی دریایی موافقت فرمودند. (صحیفه امام، جلد ۱۹، ۲۹۸) همچنین در مورخ ۱۰ بهمن ۱۳٦۵، امام خمینی با پیشنهاد رئیس شورای عالی دفاع، با انتصاب سرهنگ منصور ستاری به سمت فرمانده نیروی هوایی ارتش موافقت فرمودند. (صحیفه امام، جلد ۲۰، ۱۹۳) امام خمینی در مورخ ۸ اردیبهشت ۱۳٦٦، با پیشنهاد رئیس شورای عالی دفاع مبنی بر ترفیع درجه ده تن از افسران ارتش جمهوری اسلامی ایران موافقت فرمودند. (صحیفه امام، جلد ۲۰، ۲۵۷)

یکی دیگر از اقدامات شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس، پیشنهاد تشکیل سازمان حفاظت اطلاعات ارتش جمهوری اسلامی ایران بود. تشکیل این سازمان، بعد از دستگیری عناصر حزب توده در ارتش در بهار ۱۳٦۲ مورد توجه قرار گرفت. لذا در جلسات شورای عالی دفاع، ضرورت تشکیل سازمان حفاظت اطلاعات ارتش ج.ا.ا مورد بحث و بررسی قرار گرفت و در

مورخ اول آذر ۱۳۶۲، امام خمینی با پیشنهاد آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رئیس شورای عالی دفاع مبنی بر تشکیل اداره حفاظت اطلاعات زیرنظر رئیس ستاد مشترک ارتش موافقت کردند. در متن نامه درخواست آیت‌الله خامنه‌ای در مورد تشکیل اداره حفاظت اطلاعات در ارتش آمده است: «در پی مباحثات مشروحی در شورایعالی دفاع با حضور کلیهٔ اعضای آن شورا و نماینده و رئیس کمیسیون دفاع مجلس شورای اسلامی تصویب شد که از آن مقام معظم نسبت به تشکیل این اداره زیر نظر رئیس ستاد مشترک ارتش استیذان شود.» (صحیفه امام، جلد ۱۸، ۲۲۸)

پشتیبانی تجهیزاتی و مالی جنگ

«پشتیبانی» موضوعی مهم در جنگ تحمیلی بود که مدیریت آن تاثیر بسزایی در جبهه‌ها داشت و از ابتدای دفاع مقدس، توسط شورای عالی دفاع سیاستگذاری می‌شد. در واقع، یکی از اقدامات مهم شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس، پشتیبانی تجهیزاتی و مالی از نیروهای مسلح و رفع مشکلات پشتیبانی رزمی جبهه‌ها در عملیات‌های دفاع مقدس بود. پشتیبانی لجستیکی از نیروهای مسلح و خرید تجهیزات نظامی در دوران جنگ تحمیلی با توجه به تحریم شدید کشور توسط بلوک غرب و شرق و اقمار آنها، بسیار مشکل بود. یکی از اقدامات مهم در این مقطع، تشکیل معاونت جهاد خودکفایی در نیروهای ارتش ج.ا.ا بود که آثار و نتایج آن در سال‌های بعد مشهود گردید. آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رئیس شورای عالی دفاع در ۹ فروردین ۱۳۶۲ در بندرعباس فرمودند: «من با اجازه فرماندهی کل نیروهای مسلح مقام معظم رهبری، به ستاد مشترک جمهوری اسلامی ایران و به فرماندهان سه‌گانه، پیشنهاد قطعی خواهم کرد که یک معاونت برای هر نیرویی به‌عنوان معاونت جهاد خودکفایی به‌وجود بیاورند.» (بیانات در جمع کارکنان ناوگان خلیج‌فارس و دریای عمان، ۱۳۶۲/۱/۹) آیت‌الله خامنه‌ای در مورخ ۱۸ آبان ۱۳۶۲، درباره کمک‌های نظامی اعلام کردند: «ما از هیچ کشوری کمک نظامی دریافت نمی‌کنیم و احتیاجی هم به آنچه به آن کمک نظامی گفته می‌شود، نداریم. ما مستقل هستیم و به همت نیروهای خودمان می‌جنگیم و می‌توانیم سلاح مورد احتیاج خودمان را تهیه کنیم، چه در داخل، چه با غنیمت گرفتن، چه با تعمیر و چه با خرید از کشورهای دیگر به نحوی که با سیاست‌های خارجی ما وفق بدهد.» (بیانات در کنفرانس مطبوعاتی در محل ریاست‌جمهوری، ۱۳۶۲/۸/۱۸)

۱ . اذن خواهی، کسب اجازه.

آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان رئیس شورای عالی دفـاع در مـورخ ۲۶ بهمـن مـاه ۱۳۶۲ فرمودنـد: «باید در ارتش و سپاه و سایر نیروهای مسلّح، کار پرداختن به سازندگی به وسـیله مغزهـای مبتکـر، دست‌های کارآمد و دل‌های دردمند و پرانگیزه ادامـه پیـدا کنـد.» (بیانـات در مراسـم افتتـاح اولـین کارخانه‌ی تسلیحاتی وزارت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۶۲/۱۱/۲۶) همچنین رئیس شـورای عالی دفاع در مـورخ ۳ تیـر ۱۳٦٤ فرمودنـد: «خودکفـایی شـعار همیشـگی ماسـت و بایـد بگـویم خودکفایی جهت حقیقی انقلاب است.» (مصاحبه با کانال یک تلویزیون فرانسه، ۱۳٦٤/٤/۳) رئـیس شورای عالی دفاع در مصاحبه با روزنامه‌ی آساهی ژاپن در خـرداد مـاه ۱۳٦٦، اعـلام کردنـد: «مـا علیرغم این تحریم، نیازهای تسلیحاتی خود را تأمین می‌کنیم. ... ما بسیاری از امکانات جنگـی را در داخل کشور تأمین می‌کنیم.» (مصاحبه با روزنامـه‌ی آسـاهی ژاپـن، روزنامـه‌ی جمهـوری اسـلامی، سه‌شنبه ۱۹ خرداد ۱۳٦٦)

البته از اواخر سال ۱۳٦۵، به دلیل اینکه شورای عالی دفاع به واسطه حجم وظایف محوله، قـادر نبود مسئله پشتیبانی جنگ را به طور کامل حل و فصل کند و مسئولان متوجه شدند که با سـازوکار معمولی نمی‌توانند مسائل پشتیبانی جنگ را پیش ببرند، این مسئله خدمت حضرت امام خمینـی(ره) مطرح شد و امام اجازه دادند تا شورایی تحت عنـوان شـورای عـالی پشـتیبانی جنـگ بـه ریاسـت رئیس‌جمهور تشکیل شود. لذا از آن مقطع به بعد، شورای عالی پشتیبانی جنـگ، بـرای بـه‌کارگیری هرچه بهتر امکانات کشور در خدمت جنگ، و انجام اقدامات مؤثر در بسـیج نیروهـا و امکانـات، و رفع نیازمندیهای جبهه‌های جنـگ، و تـأمین و تـدارک نیروهـا مسـئولیت داشـت و حضـرت امـام نمایندگانی را برای عضویت در این شورا منصوب فرمودند. (ظریف‌منش و حجازی، ۱٤۰۱: ۱۲۰)

نتیجه‌گیری

شورای عالی دفاع که مطابق قانون اساسی برای اداره امور جنگ تشکیل شده بود، نقش اساسـی در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با دوران دفاع مقدس داشت. بـا وجـود نقـش مـوثر و اساسـی شـورای عالی دفاع در دوران جنگ تحمیلی، متاسفانه این موضوع کمتر مورد توجـه و مطالعـه پژوهشـگران این حوزه قرار گرفته است. از آنجا که تبیین ابعاد مختلف نقش شورای عالی دفـاع در دوران جنـگ تحمیلی، به عنوان موضوعی مهم و تاثیرگذار در بررسی فرآیند جنگ تحمیلـی حائزاهمیـت اسـت، لذا با هدف بررسی این موضوع، در این مقاله این سوال مطرح شد که نقش شورای عـالی دفـاع در

دفاع مقدس چه بوده است؟ از طریق بررسی داده‌های ذیربط، مشخص شد که شورای عالی دفاع از طریق تعیین سیاست دفاعی کشور، هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی، ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی و کشوری، تعیین سیاست تبلیغاتی جنگ، پیشنهاد انتصاب فرماندهان نیروهای سه‌گانه ارتش به امام خمینی(ره)، پشتیبانی تجهیزاتی و مالی جنگ، نقش بسیار موثر و اساسی در تصمیمات کلان و راهبردی دفاع مقدس داشته است.

در سال اول جنگ تحمیلی، رویکرد بنی‌صدر به جنگ، باعث ایجاد اختلاف شورای عالی دفاع شد و مشکلات فراوانی را در آغاز جنگ به وجود آورد. اما بعد از ریاست‌جمهوری آیت‌الله خامنه‌ای و انتصاب ایشان به عنوان رئیس شورای عالی دفاع، ظرف هشت ماه یعنی از ۲۱ مهر ماه ۱۳۶۰ تا ۳ خرداد ماه ۱۳۶۱، سه عملیات بزرگ و موفق طریق‌القدس، فتح‌المبین و بیت‌المقدس طراحی و اجرا شد و موازنه در جبهه‌های جنگ به سود ایران تغییر یافت و نیروهای بعثی از بیشتر سرزمین‌های اشغال‌شده بیرون رانده شدند. یکی از علل موفقیت این عملیات‌ها در این مقطع که با هدایت و نظارت شورای عالی دفاع صورت گرفت، از بین رفتن اقدامات و مواضع اختلاف‌افکنانه بنی‌صدر در دوران قبل از آن بود. در واقع با تحول در اداره امور جنگ و وحدت‌نظر مسئولان ارشد کشور در شورای عالی دفاع، و ایجاد هماهنگی بین ارتش و سپاه، عملیات‌های بزرگ اجرا و مناطق اشغال‌شده آزاد شد.

شورای عالی دفاع در زمینه تعیین سیاست‌های دفاعی کشور در دوران دفاع مقدس از جمله چگونگی مذاکره با هیئت‌های صلح و پاسخگویی به پیشنهادهای آنان، نقش اصلی و اساسی داشت. همچنین شورای عالی دفاع در زمینه هدایت و نظارت بر طرح‌های عملیاتی در دوران دفاع مقدس، نقش اصلی و اساسی داشت. البته در سال‌های بعد، تغییراتی در حدود وظایف شورای عالی دفاع ایجاد شد و طراحی و اجرای عملیات‌ها به قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیاء(ص) سپرده شد. بعلاوه شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس در زمینه ایجاد هماهنگی‌های لازم میان سازمان‌های نظامی به ویژه ارتش و سپاه و همچنین هماهنگی میان سازمان‌های لشکری و کشوری، نقش مهم و محوری داشت.

بدیهی است هر یک از موضوعات مرتبط با نقش شورای عالی دفاع در دوران دفاع مقدس، دارای ابعاد و زوایا و جزئیات متنوع و مهمی می‌باشد که شایسته است در پژوهش‌های جداگانه مورد بررسی و مطالعه قرار گیرند.

منابع

آرشیو روزنامه اطلاعات، ۱۳٦۷-۱۳٦۰، تهران: موسسه اطلاعات.

آرشیو روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳٦۷-۱۳٦۰، تهران: روزنامه جمهوری اسلامی.

امام خمینی(ره)، صحیفه امام، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(ره)

بشیری، عباس(۱۳۸٤). کارنامه و خاطرات سال ۱۳۵۹: انقلاب در بحران، تهران: دفتر نشر معارف انقلاب.

حجازی، سید امین و مطهری، مهدی(۱٤۰۰). جهاد مقدس: دفاع مقدس در بیانات حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای(مدّظلّه‌العالی)، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی.

حجازی، سید امین(۱٤۰۱). نقش حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای(مدّظلّه‌العالی) در دفاع مقدس در دوران ریاست‌جمهوری(۱۳٦۷-۱۳٦۰)، مطالعات دفاع مقدس، ۸(۳۰)، ۱۸۵-۲۰۹.

خامه‌یار، محمد(۱۳۸۳). اولین‌های دفاع مقدس، تهران: نشر رهپویان.

خرازی، صادق(۱۳۹۲). حماسه دفاع مقدس؛ تاریخ یک تحلیل، روزنامه اطلاعات، ۱۳۹۲/۷/٦، تهران: موسسه اطلاعات.

جعفری، مجتبی(۱۳۸٦). اطلس نبردهای ماندگار، تهران، نزاجا، سازمان ایثارگران، مرکز پژوهش‌های دفاع مقدس

ربیعی، حسین و محمدپور، علی(۱۳۹٦). تحلیل روند ویژگی‌های جنگ تحمیلی با تاکید بر بنیان‌های جغرافیای نظامی، مطالعات دفاع مقدس، ۳(٤)، ٤۷-۷٤.

ظریف‌منش، حسین و سید امین حجازی (۱٤۰۱). نقش شورای عالی پشتیبانی جنگ در دفاع مقدس، دوفصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس و نبردهای ماندگار، ٤(۷)، ۱۱۹-۱٤۰.

کمالی، منصور(۱۳۹۲). جنگ ایران و عراق، شورای عالی دفاع به روایت مطبوعات، تهران: انتشارات صفحه جدید.

ویمر، راجر دی. و دومینیک، جوزف آر(۱۳۸٤). تحقیق در رسانه‌های جمعی، ترجمه کاووس سیدامامی، تهران: سروش.

هاشمی، فاطمه(۱۳۸۰). کارنامه و خاطرات هاشمی رفسنجانی سال ۱۳٦۱: پس از بحران، تهران: دفتر نشر معارف انقلاب اسلامی.

پایگاه اطلاع رسانی امام خمینی(ره)(۱۳۹۲/٦/۳۰). جنگ از زبان یار امام آیت‌الله خامنه‌ای؛ خاطرات آغاز جنگ تحمیلی از زبان رهبر انقلاب، پایگاه اطلاع رسانی امام خمینی(ره)، ۱۳۹۲/٦/۳۰

پایگاه اطلاع‌رسانی موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی(۱۳۹۳). نگاهی گذرا به زندگینامه‌ی حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی حسینی خامنه‌ای، پایگاه اطلاع‌رسانی موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، ۱۳۹۳/۱/۱.

خرازی، صادق(۱۳۸۹). همه چیز درباره ستاد تبلیغات جنگ، سایت پارسینه، ۱۳۸۹/۵/۳۱

قاسم‌پور، داود(۱۳۹۲). فرهنگنامه نهادهای انقلاب اسلامی، مدخل «ستاد تبلیغات جنگ»، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، در دسترس در پایگاه دانشنامه‌های انقلاب اسلامی و تاریخ ایران، ۲۰ مهرماه ۱۳۹۲.

قهرمانی، شهاب و یوسف‌نژاد، فاطمه(۱۳۹۷). تاثیر تنگه هرمز بر استراتژی‌های دفاع مقدس، تهران: پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.